

סימן לו

איחור תפילת ערבית במוצאי שבת שחל בתשעה באב

ד' באב תשס"ח

לכן נראה שהדבר הנכון ביותר כדי למנוע מכשול מן הציבור הוא לאחר את תפילת ערבית במוצ"ש זו, ולהורות לציבור לברך "ברוך המבדיל בין קודש לחול" ללא שם ומלכות, להחליף בגדי שבת בבגדי חול, לחלוץ נעלי עור ולברך בבית ברכת "בורא מאורי האש" על נר (ולהוציא ידי חובה גם את אשתו, אם אינה הולכת לבית הכנסת) ורק לאחר מכן ללכת לבית הכנסת.

ב. סדר ההבדלה

א. ברכת "מאורי האש" – הטור (או"ח סי' תקנ"ו) כתב בשם בה"ג שכשחל ת"ב ביום א' יברך במוצ"ש על האש, ואינו מבדיל עד אחר התענית ואז מבדיל על הכוס ואינו מברך על האש. והרמב"ן ב'תורת האדם' (מהד' מוסד הרב קוק, עמ' רס) חולק וסובר דאם לא חזי לאבדולי בראשון בשבתא לא מבדיל בתרי בשבתא, ולכן לדעתו אין הבדלה על הכוס כלל בשבוע זה. וסיכם הטור "ואדוני אבי הרא"ש ז"ל הסכים לדברי הלכות גדולות, וכן כתב רב נטרונאי גאון ראש ישיבה".

ב. ברכת בשמים – כתב המרדכי (תענית סי' תרל"ח; הובא בב"י שם) שהר"ש מבונבורק היה אומר בקול רם בלא כוס בורא מאורי האש ולא היה אומר

א. הכנות לתפילה

תשעה באב שחל במוצ"ש, בין אם הוא עיקר זמנו ובין אם הוא נדחה, ראוי לאחר את תפילת ערבית בבית הכנסת לכל הפחות כעשר דקות לאחר צאת השבת מכמה טעמים:

א. איסור הכנה מקודש לחול. הזמן שבין שקיעת החמה לצאת הכוכבים (ובשבת – לצאת השבת) נקרא "בין השמשות". זמן זה נחשב מבחינה הלכתית לספק יום ספק לילה ולכן נוהגים בו את דיני היום שלפניו והלילה שלאחריו לחומרא. בתשעה באב שחל במוצ"ש מפסיקים לאכול לפני השקיעה, כחומרת היום שלאחריו, אך אין נוהגים בו אבלות בפרהסיה ואין מחליפים בגדים ונעלים משום שעדיין חומרת שבת עליו ואין מכינים בו מקודש לחול. ולכן חייב לחכות לצאת הכוכבים בשביל לחלוץ מנעליו וללבוש בגדי חול.

ב. גם הולכת ספר הקינות מהבית לבית הכנסת נחשבת להכנה מקודש לחול, ולכן אם אין לו קינות בבית הכנסת צריך לצאת מביתו רק לאחר צאת השבת.

ג. אם ייצא לפני צאת השבת תיכנס אשתו לבעיה הלכתית כיצד לצאת ידי חובת ברכת "בורא מאורי האש", כפי שיבאר בתשובה לקמן.

ואומר: "ומ"מ נראה דאם שכח יכול לברך אח"כ בלילה, כיוון שהחיוב עדיין עליו". וכן כתב המ"ב (שם ס"ק א'), והוסיף בשם תשובת מהר"י ברונא: "וגם שיהנה אח"כ מאורו כשקורין איכה", ומשמע מדבריו שתפילת ערבית בליל מוצ"ש היו מתפללים בחושך, כבכל מוצ"ש (שמכיון שמתחילים אותה עם צה"כ, עוד בטרם אמירת "אתה חוננתנו" ולכן אי אפשר עדיין להדליק אש), אך לצורך קריאת המגילה היו צריכים להדליק נר, ומכיוון שנהנה מן הנר צריך לברך עליו תחילה. לכן הנהיגו לברך "מאורי האש" קודם קריאת איכה, אך אם לא בירך - יכול לברך כל הלילה, משום שעיקרה של ברכת "מאורי האש" אינה על השימוש העכשווי אלא על עצם בריאת האש במוצאי שבת שלאחר ששת ימי בראשית, כמובא בפסחים (דף נ"ד ע"ב).

**ד. הוצאת נשים ידי חובה
בברכת "מאורי האש"**

נראה לומר, שנשים שאינן מגיעות לבית הכנסת צריכות לצאת ידי חובת ברכת "מאורי האש" ע"י הבעל, ולכן עדיף שהבעל לא יתכוון לצאת יד"ח בברכת "מאורי האש" שמברכים בבית הכנסת לפני קריאת איכה. ומדוע שלא תבדיל האישה (באמירת "המבדיל בין קודש לחול") ותברך "מאורי האש" לעצמה? - משום שעל עצם חיובה של האישה בהבדלה נחלקו הראשונים: רבנו יונה סובר שנשים חייבות בהבדלה כשם שהן חייבות

'בשמים', דהוי תענוג. וכן כתב הגהות מימוניות, וכן כתב האבודרהם (עמ' רנ"ו), שאין מריחין עצי בשמים מפני שבליל ת"ב אין לעשות נחת רוח. וכן פסק בשו"ע (שם סי' תקנ"ו). לגבי ברכת מאורי האש הכריע מרן השו"ע (סי' תקנ"ו א') כבה"ג ושאר ראשונים, ודלא כרמב"ן, וז"ל: ליל ת"ב שחל באחד בשבת כשרואה הנר אומר 'בורא מאורי האש' ואין מברך על הבשמים, ובליל מוצאי ת"ב מבדיל על הכוס ואינו מברך לא על הנר ולא על הבשמים.

ג. מתי מברכים על הנר במוצ"ש?

הטור (שם) כתב "אלא יברך במוצ"ש על הנר" בלא לפרט. ובב"י (שם) הביא בשם האבודרהם (עמ' רנ"ו): "אין מבדילין על הכוס עד מוצאי ת"ב ואין מריחין עצי בשמים... אלא מברכין על האור קודם שקורין איכה וכן כתב בה"ג וכן נהגו העולם".

לעומת זאת בשו"ע (שם) לא הביא את דברי האבודרהם כפי שהביאו בב"י, וז"ל: "ליל תשעה באב שחל באחד בשבת, כשרואה הנר אומר בורא מאורי האש", וצ"ע מדוע לא כתב כדבריו בב"י?

ואכן הט"ז (שם ס"ק א') כתב בפשטות שכוונת השו"ע היא למה שכתב בב"י - לברך לפני קריאת איכה, ונתן טעם לדבר: דבאיכה כתיב: "במחשכים הושיבני" (כלומר: כדי להדגיש את האבלות שמשולה לחושך מברכים תחילה על הנר המאיר). ומוסיף הט"ז

ולרמב"ן אף הגברים אינם חייבים בכך בשבת זו, ואם כן כ"ש שאין ברכת נר במוצ"ש.^א

ב. גם אם נפסק כבה"ג דיש הבדלה במוצאי ת"ב ומברכים על הנר במוצאי שבת - ספק האם אישה חייבת בהבדלה בכל מוצ"ש.

ג. גם למ"ד דנשים חייבות בהבדלה - מסקנת ה'ביאור הלכה' היא שחובה זו היא רק על ברכת "המבדיל" ולא על ברכת "מאורי האש". ומכיון שיש ג' ספקות בדבר, ראוי שאישה לא תברך בעצמה על הנר, אלא תשמע את הברכה מפי בעלה ותצא בכך ידי חובתה.

וע"כ הדרך הנכונה ביותר לצאת ידי כל החששות הוא לאתר את תפילת ערבית של מוצ"ש, ואז בצאת שבת לומר "ברוך המבדיל בין קודש לחול", לחלוץ מנעלים ולהחליף בגדים לבגדי אבל, ולברך ברכת "בורא מאורי האש" בבית כאשר אשתו עימו. ובזה יוצאים ידי כל הדעות (ואף השו"ע בהל' ת"ב בסי' תקנ"ו לא כתב שחובה לברך לפני מגילת איכה, אלא כתב "כשרואה הנר אומר בורא מאורי האש", משמע שאם רואה את הנר תחילה בביתו, משום שהתפילה מתאחרת, יברך על הנר בביתו).

אך מכיון שהב"י הביא את מנהג האבודרהם לברך לפני קריאת איכה, וכן כתב המ"ב (סי' תקנ"ו ס"ק א'), לכן אדם שאשתו הולכת אף היא לביהכ"ס, ראוי שיקפיד שלא לברך בביתו, אלא יברך בביהכ"ס לפני קריאת מגילת איכה, ואשתו אף היא תצא י"ח בברכה זו.

בקידוש, ואילו ה'אורחות חיים' סובר שנשים פטורות מהבדלה ככל שאר מצוות עשה שהזמן גרמן. השו"ע (או"ח סי' רצ"ו) הביא את מחלוקתם, וז"ל: "נשים חייבות בהבדלה כשם שחייבות בקידוש, ויש מי שחולק". והרמ"א הוסיף שם בהגה: "על כן לא יבדילו לעצמן, רק ישמעו הבדלה מן האנשים".

דין זה נאמר לגבי הבדלה שבכל מוצאי שבת, שעיקרה הוא ברכת "המבדיל בין קודש לחול". אמנם לגבי ברכת "מאורי האש" ישנו ספק נוסף שמסתפק בבה"ל (שם סי' רצ"ו סוד"ה לא יבדילו לעצמן) - שהרי גם למ"ד שנשים חייבות בהבדלה הטעם הוא מפני שחכמים תקנו את חובת ההבדלה דומיא דקידוש, ומכיוון שבקידוש נשים חייבות אף שהוא זמן גרמא [משום שאתקש "זכור" ל"שמור", וכל שישנו בשמירה (מצוות ל"ת) ישנו בזכירה (קידוש)] לכן חייבו גם את הנשים בהבדלה. משא"כ ברכת "מאורי האש" שנתקנה על בריאת האש במוצ"ש - שאינה שייכת לשבת כלל, שמא לגביה לא החילו חז"ל את כל חומרות הקידוש ולא חייבו בה את הנשים. ומסקנת ביה"ל שם דיותר מסתבר לומר שאישה אינה חייבת בברכת הנר.

וא"כ במוצ"ש שחל בת"ב ישנו ספק גדול מאד אם אישה רשאית לברך בעצמה על הנר, דינם שלושה ספקות מדוע שלא תברך:

א. נחלקו הרמב"ן ובה"ג האם במוצ"ש זו קיימת חובת הבדלה על הכוס,

א. הערת הגר"א נבנצל שליט"א: צ"ע לענ"ד.

הפוסקים כשו"ע, שאשה רשאית להבדיל לעצמה, מפני שדעת השו"ע נאמרה לגבי ברכת "המבדיל" אך לגבי ברכת מאורי האש ישנו ספק נוסף האם אישה חייבת בה, וכנ"ל. ומי ששכח לברך מאורי האש בביתו קודם ערבית, יתכוון שלא לצאת ידי חובה בברכת "מאורי האש" שבבית הכנסת ויברך לאשתו כשיגיע לביתו.

ה. סיכום

במוצאי שבת שחל בת"ב, ראוי לאַזְר את תפילת ערבית, וכל אחד יאמר בביתו "ברוך המבדיל בין קודש לחול" ויברך על הנר ויוציא את אשתו ידי חובתה. וצריך למנות אחד מן הקהל שלא בירך בביתו שיברך "מאורי האש" בבית הכנסת לפני קריאת מגילת איכה. ונראה שמנהג זה נכון אף לספרדים